
QASJE KRAHASUESE NË KULTURËN JURIDIKE MESJETARE TË SHQIPTARËVE TË VERIUT: STATUTET E SHKODRËS DHE KANUNI I LEKË DUKAGJINIT NË SFONDIN HISTORIK

ERMAL BAZE

Universiteti i Tiranës
ermal.baze@fhf.edu.al

LEONARD SALA

Bashkia Gjirokastrë
leonardgezimsala@gmail.com

Abstract:

The purpose of the article is the comparison in the geographical context and the historical-legal background between positive law and rights in the Northern Albania of the late Middle Ages. The legal system is based on the positive law of Shkodra from the Statutes, while the legal system of customary law is from the Canon of Lekë Dukagjin. In the case of Northern Albania, positive law and customary law coexisted until the moment of the creation of the modern state, where each had its own action. The first operated in the city and in the developed agricultural areas, while it was in the interior mountainous areas. Of course, it is not a question of a clear dichotomy, since both of these legal systems interfered and influenced each other and, in many cases, elements of customary law have become part of positive law over time. The neighborhood with its populations, all this is as well as the process that can be of the penetration of the inhabitants of the mountainous areas towards the urban ones is also from a penetration of the customary norms, which they brought with them to the pages of the statutes of the cities. In a norm of positive law and those customary rights. Also, the perspective of the articles focuses on the reflection and impact on today's Albanian society of two legal monuments from the Middle Ages. The main documentary sources for the realization of the articles are the Statutes of Shkodra and the Canon of Lekë Dukagjin.

Keywords: Positive Law, Customary Law, Statutes of Shkodra, Medieval Albania

Epoka romake i la trashëgim Europës Mesdhetare e Perëndimore një rrjet të qëndrueshëm qendrash urbane. Me rifillimin e jetës urbane në Europën Perëndimore, duke nisur prej shekujve X, XI e më pas vazhduan jetën shumë qytete antike dhe u formuan nga e para shumë të tjera.¹ Risia më e madhe në panoramën e organizimit politik të qytetit, ishte dalja në dritë e formave të reja të qeverisjes, që njihen në shkencën e historisë mesjetare me emrin e përgjithshëm të komunave.² Komuna ishte organizëm i administrimit dhe i vetëqeverisjes i ngritur nga vetë banorët e qytetit, dhe që në disa raste do të çonte në krijimin e entiteteve të pavarura politike në lidhje me pushtetin e senjorëve feudalë e të mbretërve të ndryshëm europianë.

Krijimi i komunave ishte një ngjarje me rëndësi në historinë e Europës dhe përfshiu gati të gjitha qendrat e ringjallura (duke filluar prej shekujve X – XI), në të gjitha zonat e urbanizuara me tradita që vinin nga Antikiteti dhe që e përjetuan atë krejtësisht nga e para.³ Një afirmim të veçantë dhe një zhvillim shumë të madh, institucioni i komunës do të arrinte në qytetet e Italisë Qendrore e Veriore në fillim të shekullit XIII,⁴ të cilat do të reflektonin dhe do të ushtronin ndikimin e tyre edhe në vendet e Adriatikut Lindor. Në fakt, në Evropën mesjetare, statutet e komunave qytetare mishëronin formën më të përpunuar të ligjshmërisë. Statutet ishin produkt i një shoqërie të organizuar në formën më të lartë, e cila vetëqeverisej nga ligjet dhe nga institucionet e veta, të zgjedhura në mënyrë demokratike nga asambleja e qytetarëve të lirë me të drejta social – politike.

Po ashtu, edhe në qytetet e bregdetare shqiptare të bregut të Adriatikut Lindor, shprehja më e lartë e organizimit komunal në Mesjetë ishin statutet, të cilat përmbledhnin aktet normative që rregullonin në tërësinë e tyre organizimin e funksionimit të qytetit, si dhe marrëdhëniet midis qytetarëve, midis tyre dhe shtetit, midis vetë qytetit dhe ambientit rrethues. Nga të dhënat e deritanishme del se, përgjatë shekullit XIV, pjesa më e madhe e qyteteve shqiptare të bregdetit të

¹ Jacques Le Goff, *Qytetërimi i Perëndimit Mesjetar*, përktheu në shqip Nasi Lera, Toena, Tiranë 1997, f. 97 – 98.

² Roberto S. Lopez, *Lindja e Europës*, përktheu në shqip Kujtim Ymeri, Dituria, Tiranë 2012, f. 281. Pierre Milza, *Historia e Italisë*, përktheu në shqip Asti Papa, Sonila Kora, Nasi Lera, Mariana Ymeri, Dituria, Tiranë: Dituria 2012, f. 224.

³ Thoma Murzaku, Abaz Mullai, Gëzim Sala, *Historia e Mesjetës* (shek. V – XIII), Shtëpia Botuese e Librit Universitar, Tiranë 2003, f. 325.

⁴ Giorgio Cracco, *L'Europa E Il Mondo* (Dal Medioevo Ad Oggi), vol. II, Societa Editrice Internazionale, Torino 1980, f. 115.

Adriatikut Lindor, si Durrësi, Shkodra,⁵ Drishti,⁶ Ulqini (1376), Tivari (1369)⁷ dhe Budva (1349 – 1351) ishin pajisur me statute.⁸ Statutet e Durrësit u nxorën jashtë përdorimit dhe humbën gjatë sundimit të Topiajve në qytet (1368 – 1392). Disa vite pas kalimit të qytetit nën protektoratin venecian (1392), më 1398, u gjetën 35 kapituj të këtyre statuteve, që ruheshin në kuvendin françeskan të qytetit.⁹ Gjithashtu, krahas statuteve të qyteteve, sipas ndikimeve e modeleve të së drejtës kishtare të botës katolike perëndimore,¹⁰ në komunën e Drishtit ekzistonin edhe “Statutet dhe Urdhëresat e Kapitullit të Kishës Katedrale të Drishtit”,¹¹ një dokument me vlerë i gjysmës së dytë të shekullit XV (12 janar 1468),¹² që pasqyron organizimin e jetës klerikale brenda këtij kapitulli.¹³ Respektimi i statuteve të qyteteve të Shqipërisë

⁵ *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizione fino al 1469*, (a cura di Lucia Nadin, traduzione in albanese a cura di Pëllumb Xhufi, con saggi introduttivi di Giovan Batista Pellegrini, Oliver Jens Schmitt e Gherardo Ortalli), Viella, Roma 2002, kreu 50.

⁶ Giuseppe Valentini, *Statuti personal në Shqipëri në epokën e Skënderbeut*, përktheu në shqip Dritan Thomollari, Plejad, Tiranë 2007, f. 46, f. 168. Edmond Malaj, *Historia dhe fizionomia e një qyteti mesjetar shqiptar: Drishti*, Qendra e Studimeve Albanologjike – Instituti i Historisë, Tiranë 2015, 131.

⁷ Oliver Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392 – 1479)* (München: Verlag Gmb, 2001). Shfrytëzuar sipas botimit në gjuhën shqipe: Oliver Jens Schmitt, *Arbëria Venedike (1392 – 1479)*, përktheu Ardian Klosi, K & B, Tiranë 2007, f. 110: Sipas O. J. Schmitt, statutet e Durrësit, Ulqinit dhe Tivarit kanë humbur. Për Ulqinin e për Tivarin u bë përpjekja që të rindërtohen ato duke u mbështetur në lutjet e komunave drejtuar Venedikut në shekullin XV. Kristo Frashëri, *Historia e qytetërimit shqiptar* (Nga kohët e lashta deri në fund të Luftës së Dytë Botërore), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2008, f. 82.

⁸ Simeonis Ljubic, *Statuta et Leges Civitatis Buduae, Civitatis Scardonae, et Civitatis et Insulae Lesinae*, Officina Societatis Typographicae, Zagrabiae 1882 – 3.

⁹ *Historia e Popullit Shqiptar*, vëllim I (Illirët, Mesjeta, Shqipëria nën Perandorinë Osmane gjatë shek. XVI – vitet 20 të shek. XIX), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë 2002, f. 266.

¹⁰ Bianca Betto, *IL Capitolo Della Basilica Di S. Marco In Venezia: Statuti E Consuetudini Dei Primi Deceni Del Sec. XIV*, Editrice Antenore, Padova MCMLXXXIV.

¹¹ *Statuta Et Ordinationes Capituli Ecclesiae Cathedralis Drivastiensis* (Statutet dhe Urdhëresat e Kapitullit të Kishës Katedrale të Drishtit), përkthyer nga latinishtja në shqip nga Musa Ahmeti dhe Etleva Lala, OMBRA GVG, Tiranë 2009.

¹² Musa Ahmeti, Etleva Lala, “Koha dhe rrethanat e dorëshkrimit,” në *Statutet dhe Urdhëresat e Kapitullit të Kishës Katedrale të Drishtit*, f. 19.

¹³ Malaj, *Drishti*, f. 353. Teuta Shala Peli, *Drishti në Mesjetë*, Instituti i Historisë “Ali Hadri”, Prishtinë 2016, 64.

adriatikase do të vazhdonte edhe gjatë protektoratit venecian.¹⁴ Venediku kur mori në mbrojtje qytetet bregdetare shqiptare në vitet 1392 – 1479 premtoi respektimin e statuteve të tyre, madje ky ishte një nga kushtet e dorëzimit.¹⁵

1. Përmbajtja dhe rëndësia e Statuteve të Shkodrës

Hulumtimi historik, jo rrallë herë, i pozicionon studiuesit e disiplinave shoqërore përballë situatave interesante. Mund të duket e çuditshme që një tekst i përmendur afërsisht para një shekulli dhe që nuk përmbante më shumë se dhjetë fjalë, të bëhej më vonë shkak për impenjimin e një grupi të tërë studiuesish, e të kthehej në një vëllim të konsiderueshëm studimor. Pikërisht në vitin 1907, “Bibliografia statute” e hartuar nga Leone Fontana, na bën me dije për ekzistencën e një statuti juridik të qytetit të Shkodrës.¹⁶ Citimi lidhur me këtë statut ishte fare i shkurtër. Duke përmendur me radhë emrat e lokaliteteve të ndryshme sipas rendit alfabetik, Fontana shkruante edhe këtë: “*Scutari* (Albania). *Statuto di Scutari* (Statuti i Shkodrës). *Ms. Museo Civico Correr Venezia* (Muzeu qytetës “Correr” i Venecias)”.¹⁷ Ky shënim që nuk zinte as një gjysëm rreshti, ishte gjithçka e shkruar për herë të parë deri atëherë, rreth tekstit të këtij statuti.

Në Bibliotekën e muzeut “Correr” të Venecias, midis kodeve juridike të përmbledhjes *Cicogna* (lejleku) me numër 295, gjendej dorëshkrimi origjinal i Statuteve të Shkodrës, që datonte qysh në fillim të viteve 1500,¹⁸ ndërsa vetë nyjet e statuteve zënë fill qysh në dhjetëvjetëshat e parë të shekullit XIV.¹⁹ Sikurse ndodh shpesh, ku rastësia dhe pasioni i njerëzve të veçantë luajnë rol më të madh se sa logjika e përparimit studimor, pas afro pesë shekujsh dy studiues të ndryshëm, me qëllime studimi krejtësisht të ndryshme, pa u njohur fare mes tyre, janë gjendur pothuajse

¹⁴ *Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia*, (collegerunt et digesserunt Dr. Ludovicus de Thalloczy, Dr. Constantinus Jirecek et Dr. Emilianus de Sufflay), volumen II, (Annos 1344 – 1406 continens), Vindobonae MCMXIII, ribotim, “Dukagjini” – Pejë, Tiranë, Prishtinë 2002, dok. nr. 480, 484, 610. Giuseppe Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, vol. I – XXV, R. Trofenik, München: 1967 – 1979, vol. II, dok. nr. 630. *Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë*, vëllimi II, dok. nr. 100, f. 171 – 172.

¹⁵ Aleks Luarasi, *Shteti dhe e drejta shqiptare në epokën e Skënderbeut*, Shtëpia Botuese “Luarasi”, Tiranë 1998, f. 103.

¹⁶ Gherardo Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, në *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizione fino al 1469*, Viella, Roma 2002, f. 9.

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid

¹⁹ Ibid

në të njëjtën kohë duke studiuar këtë kod të shkurtër juridik, që deri atëherë nuk e kishte tërhequr kurrë vëmendjen e ndonjë kërkuesi shkencor. Gjuhëtarja italiane Luçia Nadin, nisur nga interesa gjuhësorë dhe albanologu zviceran Oliver Jens Schmitt për kërkime historike, ishin të parët që zbuluan dhe shfletuan në vitin 1997 këtë dorëshkrim mesjetar, i cili për meritë të tyre filloi të fokusohet si një material dokumentar tepër interesant²⁰ për rindërtimin e aspekteve historike të periudhës paraosmane në kryeqendrën e Arbërisë së Veriut.

Dokumenti origjinal është shkruar në pergamen dhe përmban dyzet faqe. Në krye ai paraqet stemën e qytetit, e cila është e riprodhuar në këtë mënyrë: përmbi shqiponjën dykrerëshe, majtas, shihet një shkabë krenare, që duket sikur simbolizon të shkuarën e lavdishme të qytetit, ndërsa në të djathtë i gëzohet një kocke një qen lypsar, që, sikurse mendojnë edhe studiuesit, metaforizon gjendjen e nënshtruar të Shkodrës pas pushtimit turk.²¹

Gjuha me të cilën janë shkruar Statutet e Shkodrës është venecianishtja e shekullit XV.²² Teksti është kopjuar me dorë nga njëfarë Marino Dulcich, sikurse thamë në fillim të shekullit XVI.²³ Rreth personalitetit të kopjuesit të tekstit sot nuk dihet asgjë e saktë, madje as edhe përkatësia e vërtetë etnike e tij, duke pasur parasysh se ishte një kohë e intrigave dhe trazirave të mëdha sociale. Nuk mund të thuhet prerazi as, nëse Dulcich ka vendosur vetë të merret me kopjimin e dorëshkrimit apo të kenë vendosur të tjerët për të. Ka të ngjarë që Dulcich të jetë bazuar mbi një raport të çfarëdoshëm pune në kancelarinë e Republikës së Shën Markut dhe, për çdo rast i lejohej të merrte si model tekstin statutor “nga origjinali i vjetër”, i cili ruhej në arkivin e Këshillit të të Dhjetëve.²⁴ Ishte më se e logjikshme që një kopje e statutit shkodran të ruhej midis shkresave zyrtare me interes publik, edhe pse për fat të keq deri tani nuk është evidentuar asnjë gjurmë prej tij.

Nga ana tjetër, ky tekst e kishte humbur ndjeshëm rëndësinë e tij pas pushtimit osman të Shkodrës (1479), dhe ky fakt mund ta ketë bërë edhe më të lehtë humbjen apo zhdukjen e dokumentit në fjalë. I rëndësishëm është fakti se, kopja e bërë me një kujdes të tillë deri në “afeksion”, paraqet karakteristika mjaft interesante rreth kodit juridik të qytetit të Shkodrës në fillim të Mesjetës së vonë.²⁵

I jashtëzakonshëm për të mbajtur gjallë një kujtim historik, statuti na paraqitet si një libërth shumë i mirëmbajtur nga forma, por aspak luksoz në krahasim me librat

²⁰ Lucia Nadin, Luigi Za, “Sugli antichi Statuti della città di Scutari,” në *Studiuesit italianë për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare*, Volaj, Shkodër 1997, f. 41 – 45.

²¹ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 22.

²² Sipas shqipëruesit të Statuteve të Shkodrës, medievistit Pëllumb Xhufi, në *Historia e Popullit Shqiptar*, vëllim I, 266.

²³ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 21.

²⁴ Ibid, f. 22.

²⁵ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 22.

e bukur prej pergamene që prodhoheshin ende në atë periudhë. Mbi të gjitha, ai nuk përmbante asnjë udhëzim të veçantë përdorimi. I shkruar dhe i ruajtur me një kujdes gati prekës, i rregullt dhe i saktë, por në të njëjtën kohë jashtëzakonisht i ngatërruar në përmbajtje, shpesh herë ai do të cilësohej si “i gabuar” dhe i “paplote”.²⁶ Në fakt, dëshmia e vetme që ka mbërritur deri tek ne, ndoshta kopja e fillimit të viteve 1500, nuk përmban asnjë përgjigje konkrete dhe të drejtpërdrejtë.

Në vitin 2002, nën kujdesin e L. Nadin-it, shoqëruar me studime të saj, të historianëve Oliver J. Schmitt e Gherardo Ortalli, gjuhëtarit Giovan Battista Pellegrini dhe me një përkthim shqip nga medievisti Pëllumb Xhufi u botuan në Romë “Statutet e Shkodrës,” të cilat janë vendosur tashmë në qarkullim të gjerë shkencor. Pasi i studion në të gjitha aspektet, “Statutet e Shkodrës”, fuqia e tyre rezulton sot më e madhe nga sa mendohej. Sipas përcaktimit të O. J. Schmitt-it, “Statutet e Shkodrës” janë një “monument i vërtetë i Shqipërisë mesjetare” e pse jo dhe më shumë se kaq, përderisa përmbajtja e tyre i tejkalon kufijtë e realitetit shqiptar dhe përbën rëndësi të veçantë për historinë e të gjithë bregut lindor të Adriatikut dhe marrëdhënieve të tij me Venecian ashtu edhe me superfuqitë e zonës, në kuadrin e ekuilibrave të mëdhenj ndërkombëtarë.²⁷

Ky dokument gëzon privilegjin e të qenit teksti legjislativ më i vjetër i hartuar në territorin shqiptar, që ka mbërritur deri në ditët e sotme.²⁸ Statuti juridik i Shkodrës është një dëshmi e qartë organike e asaj Shqipërie bregdetare me qendra urbane, kaq e ndryshme nga modelet dhe stereotipet që ende edhe sot, vë në dukje L. Nadin, rrezikojnë të ndrydhin gjithë realitetin shqiptar brenda logjikës së “vendit të shqiponjave” dhe “kulturave të malit”.²⁹ Gjithashtu, ky dokument na përcjell kujtimin e një ndërthurjeje të jashtëzakonshme të kulturave dhe popujve, të marrëdhënieve dhe konflikteve, si dhe është dëshmia e një shtresëzimi zhvillimesh dhe qytetërimesh nëpërmjet një eksperience shumë shekullore.³⁰

Analizat e hollësishme të O. J. Schmitt na japin drejtime të qarta për kohën dhe klimën historike, në të cilën u hartuan “Statutet e Shkodrës”. Për datimin dhe klasifikimin e tyre përcaktuese është vendodhja e tyre në mjedisin kulturor të qytetit të Shkodrës, Dalmacisë dhe Perandorisë Serbe.³¹ Mënyra se si janë përmbledhur ligjet dhe normat, të cilat kanë mbërritur në atë formë deri në ditët e sotme, rezulton

²⁶ Ibid

²⁷ Oliver J. Schmitt, “Un monumento dell’ Albania medievale: Gli Statuti di *Scutari*,” në *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizione fino al 1469*, Viella, Roma 2002, f. 26

²⁸ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 10

²⁹ Nadin “Il testo statutario”, f. 47

³⁰ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 12

³¹ Schmitt, “Un monumento dell’ Albania medievale: Gli Statuti di Scutari”, f. 29.

se “Statutet e Shkodrës” janë hartuar në dhjetëvjeçarët e parë të shekullit XIV.³² Një moment historik tepër i rëndësishëm që duhet përmendur për këtë datim, është periudha kur Stefan Dushani, mbreti i shtetit serb të Rashës, kishte vendosur nën kontrollin e tij pjesën më të madhe të Shqipërisë mesjetare me përjashtim të qytetit të Durrësit.³³ Në këtë periudhë, hyri në përdorim titulli perandorak i “*Carit*”, përpara se vetë Stefan Dushani të kurorëzohej solemnisht me këtë titull ditën e Pashkëve në vitin 1346, duke braktisur titullin e mbretit, i cili vazhdonte të përmendej i pandryshuar në tekstin e Statuteve të Shkodrës.³⁴ Deri në momentin që flasim, është e sigurtë se jemi përpara vitit 1346 dhe, si rrjedhim përpara majit të vitit 1349, kur gjatë një kuvendi të mbajtur në Shkup, Dushani paraqiti Zakoniku-n, kodin e tij të ligjeve me anë të së cilit synonte t’i jepte një bazë juridike më solide Perandorisë Serbe.³⁵ Zakoniku ishte një sistem normash juridike që duheshin zbatuar jo vetëm në hapësirën serbe, por edhe në territoret e pushtuara në Maqedoni, Thesali, Epir dhe në Arbëri.³⁶

O. J. Schmitt këmbëngul se Statutet e Shkodrës kanë qenë hartuar më përpara se Zakoniku i Dushanit, duke u mbështetur në dy argumente të rëndësishme dhe të pakundërshtueshme. Së pari, tek Statutet e Shkodrës sundimtari serb përmendet gjithmonë me titullin “mbret” (*Miser lo Re; lo Re*) dhe asnjëherë me titullin perandor. Prej kësaj mund të vijmë në përfundimin se ky statut ekzistonte qysh përpara kurorëzimit të Stefan si car (perandor) dhe para botimit të Zakonikut. Si *terminus ante quem* do të vlejë viti 1346. Kështu Statuti i Shkodrës është një monument i përcaktimeve ligjore dhe i gjuhës në Shqipërinë e Veriut në dhjetëvjeçarët e parë të shekullit XIV.³⁷ Një argument i dytë për datimin do të ishte prania e normave të së drejtës penale tek Statutet e Shkodrës, të cilat nuk kishin arsye që të shfaqeshin në një hapësirë të kufizuar të përdorimit të tyre, në rast se në të njëjtën kohë kishte hyrë në fuqi dhe vepronte Zakoniku.³⁸

Statutet e Shkodrës përbëhen nga 279 kapituj, të cilët janë të renditur në bazë të përmbajtjes sipas blloqesh tematike.³⁹ 268 kapitujt e parë u përkasin dhjetëvjeçarëve të parë të shekullit XIV, 6 shtojca viteve 1391 – 1393⁴⁰ si dhe pesë dispozita periudhës veneciane 1457 – 1469.⁴¹ Rëndom një statut përbëhet nga dispozita ligjore

³² Ibid

³³ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, f. 11.

³⁴ Schmitt, “Un monumento dell’ Albania medievale: Gli Statuti di Scutari”, f. 30.

³⁵ Ortalli, “Gli statuti, tra Scutari e Venezia”, 11.

³⁶ Ibid

³⁷ Schmitt, *Arbëria Venedike*, f. 113

³⁸ Schmitt, “Un monumento dell’ Albania medievale: Gli Statuti di Scutari”, f. 31

³⁹ Në fakt vetëm 278 kapituj janë me tekste të plota, pasi kreut 66 që titullohet “*Mbi shitjen e mishit me peshë*” i mungon krejtësisht përmbajtja. (Shënim: E. Baze).

⁴⁰ *Statuti di Scutari*, kreu 269, 270, 271, 272, 273, 274

⁴¹ Ibid, kreu 275, 276, 277, 278, 279

të renditura pak a shumë pas orientimesh përmbajtësore, të cilat plotësohen me shtojca në radhë sipas rendit kronologjik, më së shumti vendime këshilli ose dëshmi privilegjesh të zotit të vendit.

Megjithatë, një vijë e qartë organizuese mund të vihet re vetëm në tërësi, pasi në mënyrë të përsëritur futen midis ndarjeve kryesore tematike edhe dispozita nga fusha të tjera. Pas disa kapitujsh hyrës që kanë të bëjnë me të drejtën shtetërore, duke qenë se rregullojnë marrëdhënien me mbretin serb si zot të vendit,⁴² vijon një radhë e gjatë dispozitash për ndërtimin e shtëpisë, pronësinë dhe qiranë e shtëpive si dhe mbajtjen e mullinjve, furrave dhe tavernave.⁴³

Një pjesë e dytë përmban përcaktime lidhur me punën në ara, në vreshta dhe në pemtari.⁴⁴ Kushtet e punës dhe rrogat janë objekt i një sërë kapitujsh të tjerë.⁴⁵ Kushtetuta e mirëfilltë e qytetit së bashku me asamblenë popullore, këshillin, gjykatësit, zyrat e ndryshme publike, detyrimin e shërbimit ushtarak dhe çështjet komunale, si pajtitë e peshat bëjnë pjesë në një grup të posaçëm kapitujsh.⁴⁶ Pas këtyre vijnë nyjat për gjykatësit dhe procedurat gjyqësore, për shembull lidhur me dëshmitarët dhe dëshmitë e ndryshme me shkrim,⁴⁷ pozitën juridike të klerikëve dhe të peshkopit,⁴⁸ si dhe kapituj të veçantë që bëjnë fjalë, “mbi dokumentin e borxhit”,⁴⁹ “mbi të drejtën e pronës mbi shtëpinë, shkallaren, hajatin, vreshtën bahçen, ullishten, lajthishtën e toka të tjera”,⁵⁰ “mbi kontestimin e vendimit”,⁵¹ “mbi dhënien e vendimit”,⁵² “mbi mandatin e funksionarëve”,⁵³ dhe “mbi borxhet e të huajve”.⁵⁴

Mjaft të hollësishëm janë paragrafët mbi të drejtën civile⁵⁵ dhe për të drejtën penale,⁵⁶ e cila ndahet në norma penale të pjesës së përgjithshme dhe norma penale të pjesës së posaçme. Në statut normat me karakter penal të pjesës së përgjithshme nuk janë të vendosura në një sistem më vete, por ato mund të konstatohen nëpërmjet

⁴² Ibid, kreu 1 – 7.

⁴³ Ibid, kreu 8 – 30.

⁴⁴ Ibid, kreu 31 – 48.

⁴⁵ Ibid, kreu 49 – 84.

⁴⁶ Ibid, kreu 88 – 109.

⁴⁷ Ibid, kreu 110 – 143 me plotësime 277 – 278.

⁴⁸ Ibid, kreu 144 – 145; 148; 154 – 155.

⁴⁹ Ibid, kreu 146.

⁵⁰ Ibid, kreu 149.

⁵¹ Ibid, kreu 150.

⁵² Ibid, kreu 151.

⁵³ Ibid, kreu 152.

⁵⁴ Ibid, kreu 153.

⁵⁵ Ibid, kreu 156 – 159.

⁵⁶ Ibid, kreu 200 – 276.

analizës së normave penale të pjesës së posaçme.⁵⁷ Sistemi i normave të pjesës së posaçme është i ndërtuar sipas llojeve të veprave penale, por ky rregull nuk respektohet gjithmonë, sepse ka mjaft norma penale të shpërndara nëpër krerë të ndryshëm.⁵⁸ Për çdo kundravajtje ndaj dispozitave të statutit janë përcaktuar gjopa kryesisht në vlerë monetare,⁵⁹ që ndahen përgjysmë midis kontit (mëkëmbësit të mbretit serb) dhe komunës qytetare, ose kontit dhe të dëmtuarit ose paditësit.

Në Statutet e Shkodrës mungojnë dispozitat ligjore që flasin për organizimin dhe zhvillimin e tregtisë. Kjo ndoshta për faktin, se tregtia ishte një degë tepër e rëndësishme dhe delikate e ekonomisë mesjetare, që kërkonte një vëmendje më të madhe dhe një mbrojtje e siguri publike më të fortë, të cilën mund ta garantonte vetëm pushteti qendror që në rastin konkret ishte mbretëria serbe. Mungesa e nyjeve në lidhje me veprimtarinë tregtare në Statutet e Shkodrës mund të jetë “kompensuar” me ekzistencën e dispozitave tregtare në Zakonikun e Stefan Dushanit, i cili përmbante edhe ligjet dhe urdhëresat e mëparshme mbretërore.⁶⁰

Baza e Statuteve të Shkodrës ka qenë “e drejta romane”, e cila u trashëguar si një model në të gjitha komunat qytetare të zhvilluara përgjatë Adriatikut Lindor. Qysh prej krijimit të Perandorisë Romake të Lindjes në vitin 395 me kryeqytet Konstandinopolin, në viset perëndimore të Ballkanit vijonin të ekzistonin zona që me doket e tyre, dhe sidomos me organizimin e tyre administrativ, u kundërviheshin

⁵⁷ *Statutet e Shkodrës*, Komiteti i pajtimit mbarëkonbëtar, përgatitur nga Ismet Elezi, Ilar, Tiranë, 2003, f. 61.

⁵⁸ *Ibid*, 62.

⁵⁹ (Monedha që përmendet më shpesh në Statutet e Shkodrës është *hyperperi*. Në vitin 1092, perandori bizantin Aleksi I Komnen ndërmori një rivlerësim drastik të sistemit monetar bizantin, duke futur një monedhë ari të re, *hyperperin* (që do të thotë shumë e përpunuar dhe e pastër). Kjo monedhë e re ishte e të njëjtit standard (pesha 4. 45 gram ar) me solidus – in, por përmbante më pak ar (20. 5 karatë në vend të 24) falë riciklimit të monedhës së mëparshme të zhvleftësuar. *Hyperperi* qëndroi monedha standard prej ari për aq kohë sa Bizanti pushoi së stampuari monedha prej ari në mesin e shekullit XIV. Vlera e kësaj monedhe erdhi duke rënë me kalimin e viteve, derisa në fundin e shekullit XIV, pesha e saj qe shumë larg peshës fillestare. Emri *hyperper* u përshtat në forma të ndryshme në Europën Perëndimore, (ku në latinisht = perperum, italishten mesjetare = perpero) dhe në vendet slave të Ballkanit (perper; iperpero, etj.).

⁶⁰ Stojan Novaković, *Kodeksi i Stefan Dushanit carit serb 1349 dhe 1354*, Beograd, 1898, (dorëshkrim në Arkivin e Institutit të Historisë, Tiranë, përkthyer nga D. Jojiç), fl. 37 – 38: “Është e lehtë të kuptohet një gjë e tillë kur shikohet se mjaft nene të Kodeksit fillojnë me fjalët “urdhër mbretëror”. (Më tej, *Kodeksi i Stefan Dushanit*).

praktikave dhe ligjeve lindore.⁶¹ Këto ishin zona ku vazhdoi të ruhej tradita romane në viset perëndimore ballkanike. Një vis të tillë e pati përfaqësuar Shkodra, si një territor që nga njëra anë nuk ishte vendosur plotësisht nën pushtetin qendror bizantin dhe, nga ana tjetër, nuk ishte pushtuar në mënyrë të përhershme prej dyndjeve barbare dhe sllave.

Përkundër një stereotipi të historiografisë perëndimore mbi Mesjetën ballkanike, do të kujtojmë që në kësi rajonesh periferike të Bizantit⁶² kishte jo dy forma politike organizimi, sikurse është menduar, por tre modele qeverisjeje: forma e parë ishte ajo e mirëfillta e Perandorisë Bizantine, e cila vijonte të qeveriste qoftë edhe duke bashkëpunuar me prijësa barbarë; forma e dytë ishte ajo e vetë barbarëve, që shtinin në dorë territore të caktuara të Ballkanit duke u bërë në mënyrë graduale “vendës”,⁶³ forma e tretë ishte ajo e “viseve romane”, sikurse paraqitet Shkodra, e cila organizohej sipas modelit të ri të komunës qytetare dhe qeverisej në bazë të statuteve juridike.

Ky model i ri i organizimit të qeverisjes së qyteteve kishte të bënte me dobësimin e autoritetit bizantin në periferinë e tij europiane, një dobësim që kishte filluar që prej shekullit VIII për të mbërritur kulmin me fundin e shekullit XII dhe fillimin e shekullit XIII, kur pas pushtimit latin të Kostandinopojës më 13 prill 1204, provincat periferike u shkëputën nga Bizanti dhe thuajse u shkërmoqën. Ishte brenda logjikës së procesit historik, që dobësimi i pushtetit qendror perandorak të shoqërohej me zhvillimin e komunave qytetare, ku popullsia e qyteteve si Shkodra, filluan të vetorganizoheshin dhe të vetëmbroheshin.

Këtë model e përfaqësonin në veri të Adriatikut Lindor, qytetet e tipit dalmatin të qeverisura në bazë të statuteve ligjore si, Kotorri, Budva, Tivari, Ulqini dhe Drishti. Në këto kushte të reja të realitetit historik, nën trysinë gjithnjë e më të theksuar të ndikimit perëndimor, këto komuna qytetare filluan të konsolidonin institucionet dhe mënyrën e administrimit të tyre. Në kapërcyell të shekujve XIII – XIV, kur Bizanti po përjetonte një krizë të pashmangshme politiko – sociale, ndjesia e autonomisë qytetare në rajonet e Adriatikut Lindor mbetej e paprekur, pavarësisht nëse ndërroheshin mbretërit apo perandorët ose autoriteti epror në përgjithësi. Një gjë e tillë dëshmohet në Statutet e Shkodrës, duke iu referuar herë “mbretit Stefan”,⁶⁴ herë

⁶¹ Averil Cameron, *Bizantinët*, përktheu në shqip Kujtim Ymeri, Dituria, Tiranë 2008. Tek ky libër, kapitulli 2: “Bizanti që ndryshon formë: prej Antikitetit të vonë deri më 1025”, f. 49 – 75. Kapitulli 3: “Bizanti që ndryshon formë: prej vitit 1025 deri më 1453”, f. 77 – 105.

⁶² *Historia e Popullit Shqiptar*, vëllim I, f. 174.

⁶³ Maria Rosaria Venittelli, *Storia del diritto Medievale e Moderno*, Edizioni Giuridiche Simone, Napoli, 2001, f. 31.

⁶⁴ *Statuti di Scutari*, kreu 1, 2, 3, 31, 55, 85, 92, 99, 224, 225.

“perandorit”⁶⁵ e më vonë “kontit kapiten”⁶⁶ ose “proveditorit”,⁶⁷ që përfaqësonin Republikën e Shën Markut.

E përvijuar në një territor të caktuar dhe e organizuar me ligje kushtetuese, komuna qytetare e Shkodrës paraqitet si një dukuri relativisht e re e Mesjetës së vonë në hapësirën e Arbërisë Veriore. Statutet e saj nuk ishin ndonjë krijim origjinal i qytetarisë shkodrane të gjuhës romane, por shumë më tepër i botës dalmate të ndikuar prej Italisë.⁶⁸ Shkodra përfaqësonte një nga hallkat jugore të zinxhirit të komunave dalmate me parime të ngjashme ligjore dhe me orientimin kryesor për nga deti.⁶⁹

2. Përmbajtja e Kanunit të Lekë Dukagjinit

Para zbulimit të Statuteve të Shkodrës, shkencat juridike e historike shqiptare dhe shumë studiues të huaj janë përqendruar kryesisht në studimin e së drejtës zakonore të shqiptarëve, posaçërisht në Kanunin e Lekë Dukagjinit, duke e konsideruar si një nga burimet primare dhe kryesore për organizimin dhe institucionalizimin e marrëdhënieve juridike në arealin mesjetar të Shqipërisë së Veriut.⁷⁰

E drejta zakonore shqiptare është një e drejtë popullore e pashkruar, e transmetuar brez pas brezi nga tradita gojore që ka shërbyer për rregullimin e marrëdhënieve juridike gjatë shekujve në viset shqiptare. Ajo nuk është krijuar nga ndonjë person i vetëm e as nga ndonjë organ i vetëm legjislativ. E drejta zakonore shqiptare e ka origjinën e saj të lashtë nga shoqëria fisnore, parashtetërore, ku në të vërtetë forma dhe përmbajtja e saj janë karakteristike për një shoqëri pa shtet.⁷¹ Pas lindjes së shtetit ajo bashkëjetoj me të drejtën shtetërore: në shoqërinë skllavopronare dhe në atë feudale një pjesë e së drejtës zakonore u sanksionua nga shteti, pjesa tjetër vazhdoi të vepronte pavarësisht prej tij.⁷² Pranë “nomokanonit” feudal bizantin, në Shqipëri është një e drejtë zakonore, një e drejtë popullore me tipare arkaike interesante, që s’i njihte e drejta bizantine ose që ishte në kundërshtim me të, ka vënë në dukje studiuesi shqiptar Aleks Buda për këtë çështje.⁷³

⁶⁵ Ibid, kreu 274.

⁶⁶ Ibid, kreu 277, 278, 279.

⁶⁷ Ibid, kreu 275.

⁶⁸ Schmitt, *Arbëria Venedike*, f. 114.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Elezi, “Kanunet dhe qytetet mesjetare”, në *Statutet e Shkodrës*, f. 1.

⁷¹ Ismet Elezi, *E Drejta Zakonore Penale e Shqiptarëve*, 8 Nëntori, Tiranë 1983, f. 15 – 16.

⁷² *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri*, botim i tretë, University Press Luarasi, Tiranë 2005, 231.

⁷³ Aleks Buda, “Vendi i Shqiptarëve në Historinë Evropiane të shek. VIII – XVIII” *Studime Historike* 1, 1967, Instituti i Historisë, f. 7.

Termi “kanun”, ka prejardhje greko – bizantine. “Nomokanon” quheshin normat juridike – fetare që nxirrnin perandorët e Bizantit.⁷⁴ Ky term hyri në gjuhën shqipe nëpërmjet fjalës turke “*Kanunname*”,⁷⁵ që ishte dekret i sulltanit për një rajon të veçantë ose për një grup shoqëror të veçantë ku tregohen rregullat e përgjithshme për vjeljen e detyrimeve, zgjidhjen e grindjeve lokale, mënyrën e zotërimit të tokës dhe përjashtimet nga disa detyrime.⁷⁶

Një ndër burimet kryesore të së drejtës zakonore shqiptare është Kanuni i Lekë Dukagjinit, i hartuar me emrin e Lekës III Dukagjin (1459 – 1479).⁷⁷ Kanuni zbatohet në Malësinë e Mbishkodrës dhe në Dukagjin, i cili në atë periudhë përfshinte Shalën e Shoshin, Pukën, Iballën, Mirditën dhe Malësinë e Lezhës.⁷⁸ Kjo është një krahinë e ashpër, e ftohtë, alpine, disi larg rrugëve të zakonshme të komunikacionit, ku kushtet gjeografike kanë ndikuar për ruajtjen dhe konservimin e këtij thesari kulturor.⁷⁹

Kanuni i Lekë Dukagjinit është burimi kryesor i së drejtës zakonore, sepse përbën korpusin më të plotë e të ruajtur mirë dhe është i ndarë në 12 libra, në 24 krerë, në 159 nyje e 1263 paragrafë.⁸⁰ Për sa i përket ndarjes së lëndës sipas degëve të së drejtës mund të bëhet ndonjë vërejtje, sepse kjo ndarje nuk është gjithmonë e saktë.⁸¹ Përveç kësaj ka përzierje normash juridike dhe morale, si dhe norma të së drejtës kanonike me ato të së drejtës zakonore.

Libri i parë i Kanunit të Lekë Dukagjinit i kushtohet pozitës juridike të kishës,⁸² një pozitë krejt e veçantë dhe e privilegjuar, ashtu sikurse ishte Kisha Katolike në Malësitë e Veriut, e cila ka luajtur një rol civilizues për zhdukjen e disa institucioneve të vjetra e të dëmshme në fushën e së drejtës familjare, të gjakmarrjes, etj., në këto vise. Gjithashtu, në nyjet dhe paragrafët e këtij kanuni, pasqyrohen edhe dy nga vlerat e virtytet më të çmuara të popullit shqiptar ndër shekuj, që janë besa⁸³ dhe mikpritja.⁸⁴

⁷⁴ *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri*, f. 232.

⁷⁵ *Ibid*

⁷⁶ Petrika Thëngjilli, *Historia e Perandorisë Osmane*, Shtëpia Botuese e Librit Universitar, Tiranë 1997, f. 262.

⁷⁷ Shtjefën Gjeçovi, *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, Geer, Tiranë 2001, f. 25. Milan Šufflay, *Serbët dhe Shqiptarët*, përkthyen në shqip Ilir Ibrahim, Zef Fekeçi, Karl Gurakuqi, Zekeria Cana, Bargjini, Tiranë 2001, f. 60.

⁷⁸ *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, f. 26.

⁷⁹ *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri*, f. 233.

⁸⁰ *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, f. 1 – 109.

⁸¹ *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri*, f. 233.

⁸² *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, libri i parë, f. 1 – 6.

⁸³ *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, nyja 122.

⁸⁴ *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, nyja 96.

3. Sprovë për një qasje krahasuese midis këtyre dokumenteve juridike

Megjithë diversitetin e dukshëm në kohë, në hapësirë e në përmbajtje, që shfaqin Statutet e Shkodrës në krahasim me Kanunin e Lekë Dukagjinit, për hir të së vërtetës, duhet përmendur se ato karakterizohen edhe nga disa ngjashmëri midis tyre. Këto ngjashmëri lidhen së pari me lindjen dhe zhvillimin e këtyre dy legjislacioneve në mjedisin dhe truallin historik shqiptar, ku pavarësisht ndikimeve të ndryshme, ato shprehin autenticitetin dhe origjinalitetin shqiptar të tyre.

Së dyti, lidhet me pozitën gjeografike dhe administrative të qytetit të Shkodrës si kryeqendra e Shqipërisë Veriore⁸⁵ jo vetëm në kohërat më të hershme por edhe në ditët e sotme. Si pasojë e kësaj, elemente të së drejtës zakonore të veriut shqiptar, kanë ushtruar ndikimin e tyre dhe kanë krijuar një farë simbioze me të drejtën qytetare shkodrane qysh para daljes së Kanunit të Lekë Dukagjinit. Thuhet se ky kanun e ka prejardhjen nga lashtësia dhe se është më i vjetri në Evropë. S'është çudi që kjo të jetë e vërtetë, sepse zor të gjendet një kanun më i ashpër. Ligjet dhe kanunet që i atribuohen Lekës, duket qartë se janë më të hershme se sa shekulli XV, pra se koha kur thuhet se ai ka jetuar. Ndoshta atyre ligjeve u janë bindur luftëtarët e panjohur me armë bronz që dalin nga varrezat parahistorike.⁸⁶

Së treti, ka të bëjë me marrëdhëniet dhe bashkëpunimin reciprok ekonomik, politik, social e kulturor të qytetit me botën rurale përreth tij. Një nga komponentët e rëndësishëm për formimin e njësuar dhe konsolidimin e popullit e të kombësisë si unitet social – historik i ri, janë lidhjet ekonomike midis krahinave të ndryshme – natyrisht brenda kuadrit e mundësive të shoqërisë dhe të ekonomisë feudale. Në realizimin e këtyre lidhjeve një rol aktiv luanin qytetet.⁸⁷ Në këtë kuadër, përveç lidhjeve dhe bashkëpunimit ekonomik, ka ndodhur edhe shkëmbimi dhe adaptimi i dokeve, i zakoneve dhe i kulturës midis qytetit dhe krahinave që ndodheshin nën influencën dhe juridiksionin e tij social – ekonomik.

Së fundi, ka të bëjë edhe me zhvendosjet demografike të popullsisë nga zonat e thella e të ashpra rurale e me vështirësi serioze ekonomike drejt qyteteve për një jetë më të sigurtë e më të mirë. Ky është një fenomen historik që ndodh rëndom në historinë europiane në fillim të Mesjetës së vonë, i cili është në antitezë të plotë me shekujt e Mesjetës së hershme, kur ndodhi braktisja dhe ruralizimi në masë i

⁸⁵ Edith Durham, *Brenga e Ballkanit dhe Vepra të tjera për Shqipërinë dhe Shqiptarët*, ribotim, përktheu në shqip Kudret Isai, Naum Veqilharxhi, Tiranë 1998, f. 539.

⁸⁶ Durham, *Brenga e Ballkanit*, f. 17. *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri*, f. 230.

⁸⁷ Malltezi, "Qytetet dhe roli i tyre në lidhjet ekonomike midis krahinave shqiptare në shek. XIII – XV", 73.

qyteteve.⁸⁸ Të njëjtën gjë mund të aludojmë edhe për banorët e malësive të thella përreth Shkodrës, të cilët duke u nisur nga kushtet e vështira ekonomike apo nga motivi i gjakmarrjes migruan drejt qytetit, duke mbartur me vete zakonet dhe normat kanunore të zonës nga ku ata vinin.

Në këtë mënyrë, mund të shpjegohet deri diku influenca e së drejtës zakonore shqiptare në disa dispozita të Statuteve të Shkodrës dhe ngjashmëria e këtyre të fundit me disa nga normat e Kanunit të Lekë Dukagjinit. Në mënyrë të përafërt, ngjashmëritë midis këtyre dy legjislacioneve mesjetare shqiptare konsistojnë në paragrafët që kanë të bëjnë kryesisht me çështje agrare, si ruajtja dhe respektimi i kufijve të tokës,⁸⁹ mbi vijat e ujit⁹⁰ e mbi praktikën e gjysmatarisë;⁹¹ me çështje blegtorale, si mbi barinjtë që ruajnë bagëtinë,⁹² mbi dëmet që shkakton bagëtia⁹³ dhe derrat në arë.⁹⁴ Për këtë të fundit, kreu 252 i Statuteve të Shkodrës parashikon: “*Kur derrat e dikujt futen në arat, vreshtat ose kopshtet e dikujt tjetër kur ato kanë ende prodhim dhe pasi pronarit të derrave i është bërë paralajmërim tri herë me radhë, pas paralajmërimit të tretë pronari i tokës ka të drejtë ta vrasë derrin*”, kurse në Kanunin e Lekë Dukagjinit, nyja 110, paragrafi 748, 749 thuhet shprehimisht: “*Thiu*

⁸⁸ George Duby, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, Muller, South Carolina 1968, f. 187. Henri Pirenne, *Economic and Social History of Medieval Europe*, Harcourt Brace, New York 1956, f. 53.

⁸⁹ Statuti di Scutari, kreu 14, 17, 22, 37 ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 57, paragrafi 241: “*Kufijtë e tokës nuk luhen*”. “*Se e cila tokë, po kje arë a livadh, kopshtë a vreshtë, prozhem a zabel, xanë a orgajë, a rrethi i shpis, katundi me katund a flamuri me flamur e shpija me shpi, kan të damet me kufi*”.

⁹⁰ Statuti di Scutari, kreu 47: “*Në rast se dikush dëshiron të hapë një vijë uji për arat e veta, duhet ta bëjë këtë si është zakoni i vjetër. Në rast të kundërt do të gjobitet me 12 hyperperë ku gjysma i kalon kontit dhe gjysma tjetër fqinjit që pësoi dëmin. Përveç kësaj të paguajë edhe dëmin*”. ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 67, paragrafi 299: “*Me da e me hapë ujë e vis, e me ja u vu menden dasave, detyra e bulgut ash*”. Paragrafi 300: “*Po theu ujët e vis në rend të huej e në mende të vet bulgu, damin e lan bulgu*”.

⁹¹ Statuti di Scutari, kreu 34, 45, 46 ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 67, paragrafi 304: “*Gjithshka të mbjellë bulgu në tokë të zotnis (çdo bimë) do ta ndajë me zotnin mbas vendimit, qi të kenë ba*”. Paragrafi 305: “*Pemë (fiq, arra, shega, molla, dardha e këso tjerash) bulgu i shkundë e i mbledhë e i dan përgjysmë me zotnin*”.

⁹² Statuti di Scutari, kreu 72: “*Barinjtë që çojnë gjedhin në kullota duhet ta bëjnë mirë një punë të tillë dhe ta kenë mendjen që në kthim të mos u mungojë ndonjë kokë bagëti*”. ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 45, paragrafi 144: “*Bariu – rrogtar asht në detyrë me ia vu menden tufës të mos t’i damtohet as mos t’i baje dam kuej*”.

⁹³ Statuti di Scutari, kreu 78, 79, 250 ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 65, paragrafi 282: “*Po u xu një tufë e hueja në mal a në vrrin të flamurit tjetër, i zoti i tufës do të lajë pashttrakun*”.

⁹⁴ Statuti di Scutari, kreu 252, 253 ~ Kanuni i Lekë Dukagjinit, nyja 110, paragrafi 748. Paragrafi 749.

në dam ka pushkë. Po e gjete thinë në dam, bjeri pushkë”. “Po u gjet thiu në dam pa verza (kular – krrabza) në qafë vritet”.

Gjithashtu, një ngjashmëri tjetër shfaqet tek dispozita për gjakmarrjen dhe larjen e gjakut (urazbës),⁹⁵ ku kreu 224 i Statuteve të Shkodrës bën fjalë se: *“Nëse provohet se një person ka vrarë një burrë ose një grua, të dënohet me pesë hyperperë sklavonie, që duhet të ndahen midis mbretit dhe njeriut më të afërt të të vrarit. Pasi të ketë paguar, të mbyllet në shtëpi dhe të shlyejë urazbën (taksën e gjakut)”*, kurse në Kanunin e Lekë Dukagjinit, nyja 124, paragrafi 892 përmendet: *“Kush të vrasë njërin, kje burrë, a grue, djalë a cucë a edhe fërishte djepi, i mirë a shemtim me dukë, kryeplak a sterplak, i pasë a i pa – pasë, fisnik a firuk, ndëshkimi asht një doret: për vrasë të mashkullit 6 qese, 100 desh e gjysë kau giobë”*. Të tria këto aspekte, janë karakteristike për shoqëritë e krahinave rurale e të izoluara, por në mënyrë të veçantë, fenomeni i gjakmarrjes, dëshmon për një zakon tipik të malësive veriore shqiptare.

Fakti, që edhe në krerët e Statuteve të Shkodrës flitet për gjakmarrjen, tregohet në mënyrë eksplicite për një pjesë të ndikimit dhe të simbiozës të së drejtës zakonore në jetën juridike të *“kryeqytetit”* të Shqipërisë së Veriut në gjysmën e parë të shekullit XIV. Kjo dispozitë që bën fjalë për pagimin e taksës së gjakut, d. m. th. të gjakmarrjes, është vënë nën ndikimin e zakonit tradicional sllav të shpërblimit të gjakut të pranuar nga malësorët dhe të sanksionuar edhe me të drejtën zakonore të shqiptarëve, që më vonë do të përmbledhej në normat kanunore të Lekë Dukagjinit.⁹⁶ Në dispozitë nuk përmendet sasia e taksës (urazbës) që paguhet për gjakmarrje, por kjo me sa duket i është lënë traditës së malësorëve; gjithashtu vërehet se taksa e gjakut nuk mund të merret nga burri prej pajës së gruas,⁹⁷ duke vënë në mbrojtje të posaçme të drejtat pasurore të bashkëshortes.

Një dispozitë tjetër deri diku e përafërt midis Statuteve të Shkodrës dhe Kanunit të Lekë Dukagjinit vërehet edhe tek neni që ka të bëjë me vjedhjen, ku në plan të parë të dy këto legjislacione vënë në mbrojtje pronën private dhe pasurinë e komuniteteve përkatëse të tyre. Në lidhje me këtë, kreu 203 i Statuteve të Shkodrës parashikon: *“Nëse një burrë i vjedh dikujt në qytet ose jashtë qytetit dhe nëse vjedhja provohet, dënohet me dymbëdhjetë hyperperë sklavonie gjobë, gjashtë për kontin dhe gjashtë për zotëruesin e gjësë së vjedhur. Përveç kësaj, gjëja e vjedhur i kthehet të zotit. Pas kësaj, vjedhësi as mund të gjykohet e as të shpallet në kërkim”*, kurse nyja 116, paragrafi 804 i Kanunit të Lekë Dukagjinit përcakton se: *“Dypërnjahja”*. *“Nder të gjitha vendet, ku mbahet kanuja, çdo gja e vjedhun ka dypërnjahen: “Dy për*

⁹⁵ Statuti di Scutari, kreu 224, 246, 266: *“Asnjë burri nuk i lejohet të marrë diçka nga paja e së shoqes për të paguar një gjakmarrje apo urazbë”*.

⁹⁶ Šufflay, Serbët dhe Shqiptarët, f. 60.

⁹⁷ Statuti di Scutari, kreu 266.

nji, mjaft të hecin me këmbë". Kjo normë e statutit dallohet nga norma përkatëse e Kanunit të Lekë Dukagjinit, vetëm përse i përket kthimit të gjësë së vjedhur, e cila sipas kanunit kthehet dy për një, veç gjobës që është e përbashkët; ndërsa gjysma për kontin e gjysma për të zotin në kanun ndryshon pak, pasi ky i fundit nuk e parashikon kontin.

Megjithatë, pavarësisht disa përafrimeve midis Statuteve të Shkodrës dhe Kanunit të Lekë Dukagjinit, duhet theksuar, se e drejta zakonore përmbante norma që rregullonin marrëdhëniet juridike të njerëzve në zonat rurale e malore të qeverisjes vendore, në jug, në veri të Shqipërisë e deri në Kosovë, ndërsa në qytete nuk vepronte fare, pavarësisht reflektimit të ndonjë impakti të vogël. Me daljen në dritë të Statuteve të Shkodrës të dhjetëvjeçarëve të parë të shekullit XIV, plotësohet një boshllëk i madh në lidhje me organizimin ligjor dhe vetëqeverisjen e komunës qytetare. Kaq i vërtetë është për ne tani fakti, se popullsia qytetare shqiptare i qe përngjitur natyrshëm, pa drojë, civilizimit bashkëkohor europian, madje në statet më të avancuara të tij me standarde dhe instrumente ligjore të përparuara të tipit më relevant "Statut", i thënë ndryshe "Kod i zgjeruar ligjor" apo më saktë "Kushtetutë". Themi "Kushtetutë", pasi për nga fuqia legjislative që mbart ky dokument, objekti që trajton dhe administron, fushat ku ai shtrin efektet e tij, kompetencat që ngarkon, etj., ai ka vlerën, natyrën dhe atributet e një ligji themeltar, pra të një kushtetute.⁹⁸

Duke parë dispozitat e Statuteve të Shkodrës dhe marrëdhëniet konkrete që ato rregullojnë, detyrimet dhe sanksionet që dalin prej tyre, normat dhe distancat urbane, që pretendojnë të mbrojnë të drejtat dhe kompetencat e institucionit të mbretit, mënyrën e organizimit dhe funksionimit të gjykatave,⁹⁹ barrierat ligjore për parandalimin e krimit dhe të korrupsionit,¹⁰⁰ dëshmitari¹⁰¹ dhe të drejtat e tij, noteri,¹⁰² përmbaruesi,¹⁰³ financeri,¹⁰⁴ llojet e veprave penale,¹⁰⁵ masat administrative që parashikohen, etj., kupton fare qartë se në ç' nivele të avancuara zhvillimi juridiko - institucional gjendej qyteti i Shkodrës në krahasim me krahinat malore përreth tij.

Duke e parë me kujdes këtë akt themeltar të rendit juridik, të përpiluar me standarde profesionale të admirueshme, me një kulturë të lartë shtetërore e qytetare, nuk ka se si të mos kthejmë vështrimin tonë te Kanuni i Lekë Dukagjinit, i cili është konsideruar gjer më tash si i vetmi dokument i rëndësishëm dhe bazal, që ka administruar dhe harmonizuar jetën e shoqërisë shqiptare të veriut në shekujt

⁹⁸ Irakli Koçollari, *Historia e filozofisë të së drejtës*, Duda, Tiranë 2008, f. 134.

⁹⁹ *Statuti di Scutari*, kreu 97, 98, 110, 111, 118, 119, 121, etj.

¹⁰⁰ *Ibid*, kreu 156.

¹⁰¹ *Ibid*, kreu 132, 133, 137, 139.

¹⁰² *Ibid*, kreu 56, 93, 94, 120.

¹⁰³ *Ibid*, kreu 106.

¹⁰⁴ *Ibid*, kreu 105.

¹⁰⁵ *Ibid*, kreu 200 – 276.

e Mesjetës së vonë. Ndryshimi midis Statuteve të Shkodrës dhe Kanunit të Lekë Dukagjinit vërehet dukshëm te statusi që gëzonte gruaja në këto dy dokumente juridike. Në përgjithësi, gruaja shkodrane e gjysmës së parë të shekullit XIV ka një status, që do t'ia kishin lakmuar edhe pasardhëset e saj në shekujt e mëvonshëm. Pasuria familjare është pronë në mënyrë të barabartë. *“Gjithçka që fitojnë burrë e grua së bashku konsiderohet e barabartë, d. m. th. gjysma i takon burrit dhe gjysma gruas”*.¹⁰⁶ Gruaja ka të drejtë të ndajë pjesën e saj nga vjehrra e vjehrra, si dhe ka të drejtë të bëjë testament. *“Vajza dhe femra në përgjithësi ka të drejtë të lëshojë testament, duke filluar nga mosha dymbëdhjetë vjeç e lart”*.¹⁰⁷ Kujtojmë kalimthi për krahasim ndonjë nen të Kanunit të Lekë Dukagjinit: *“Grueja asht shakull për me bajtë sa të jetë në derë të burrit”*.¹⁰⁸ *“Me rrahë burri gruen, nuk bie në faj kah kanuja, e as prindja s'mund t'a kërkojnë të rrahmen”*¹⁰⁹ ose *“gruaja që lëshohet, tuj dalë shpijet të burrit, kurrnji send s'ka tager me marrë vedi posë petkash, që ka në shtat”*.¹¹⁰

Por, ndërsa Kanuni i Lekë Dukagjinit, na ofron imazhet e një shoqërie shqiptare në provinca të thella vështirë të arritshme, të administrueshme dhe të qeverisshme, larg idesë së institucioneve, rregullave dhe hierarkisë shtetërore; në të kundërt, një pamje dhe realitet krejt tjetër na ofrojnë Statutet e Shkodrës, imazhet e një bote të civilizuar, të shoqërisë shqiptare të kohës, të barazvlerëshme me qytetërimin europian, të kontrolluar dhe administruar rreptësisht nga ligji, rregulli e drejtësia.

Duke iu referuar këtyre normave kanunore, formohen impresionet e deformuara, se shoqëria shqiptare mesjetare, shfaqet të jetë një shoqëri thjesht rurale, që administrohej nga norma dhe doke zakonore orale të një bote të ashpër e baritore.¹¹¹ Përmes analizës së Kanunit të Lekë Dukagjinit të krijohet përshtypja se realiteti shqiptar është ende i pa-urbanizuar, ende pa institucione dhe struktura të mirëfillta shtetërore, i mbetur pas në kohë, në raport me shoqëritë fqinje europiane, që shkonin në rritje drejt prosperitetit të vazhdueshëm.

Por, në kundërshtim me këtë peizazh baritor dhe klanor që ofron kanuni, Statuti i Shkodrës, ky monument i mahnitshëm juridik, afrohet të na thotë se, shoqëria shqiptare nuk është një shoqëri baritore, që rregullon lëvizjen dhe veprimtarinë e saj me kujtesën zakonore tradicionale – kanunore, nuk është një shoqëri me diferenca gjinore e mbytur nga gjaku dhe gjakmarria, por ajo është një shoqëri qytetare me standarde civilizmi bashkëkohorë, e denjë dhe e barabartë për t'u çapitur krah për

¹⁰⁶ Ibid, kreu 166.

¹⁰⁷ Ibid, kreu 186.

¹⁰⁸ *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, nyja 29.

¹⁰⁹ Ibid, nyja 28.

¹¹⁰ Ibid, nyja 31.

¹¹¹ Ermal Baze, *Një Qytet me Statute: Shkodra në gjysmën e parë të shekullit XIV*, Muzgu, Tiranë 2013, f. 212.

krah mbretërive të tjera europiane të kohës.¹¹² Padyshim, zonat e thella dhe të largëta rurale, ato kohë të errëta mesjetare, ruanin ende rite të traditave të lashta dhe relikte mitologjike, që pozita gjeografike ua ofron si privilegj vetëm këtyre terreneve.

Konkluzion

Në sintezë të analizës dhe krahasimit që trajtuam më lart, mund të themi se Statutet e Shkodrës dhe Kanuni i Lekë Dukagjinit janë dy monumente juridikë shumë të rëndësishëm dhe përbëjnë fondin themelor për studimin e shumë aspekteve të shoqërisë shqiptare në Mesjetë. Krahas problematikës kryesore të çështjeve juridike e institucionale të shoqërisë së qytetit dhe fshatit shqiptar në atë periudhë, këto dy legjislacione japin dorë edhe për të ndjekur studime në fusha të tjera, meqenëse aty mund të mblidhen të dhëna për ekonominë, për sociologjinë, për gjuhësinë, për etnografinë, për demografinë e kështu me radhë.

¹¹² Koçollari, *Historia e filozofisë*, f. 135